

Postkoloniální obrat v muzejnictví¹

Ondřej Crhák

Postcolonial Turn in Museology

Abstract: *Postcolonial debate, which has been taking place since the 1980's, affects many fields and branches of humanities and social sciences. The area of memory institutions is no exception. A range of methods as a reaction to the postcolonial turn arose in museums in order to lead these institutions towards coming to terms with the colonial past. Critical redefinition of the way colonialism and its impact had been perceived poses a rather marginal movement in the Czech environment. Postcolonial approaches leading to the decolonization of thought resonate more in contemporary art than in museum circles. Therefore, the objective of this study lies in the general introduction of postcolonial approaches among museums, followed by their use in Czech society/Lands through the example of the Náprstek Museum.*

Keywords: *Orientalism, Postcolonialism, Náprstek museum, Decolonization*

Vnímání koloniálního období nebo kolonialismu jako fenoménu prošlo v druhé polovině minulého století řadou změn, které se v posledních dekáдах ještě zintenzivnily. Postkoloniální přístup se samozřejmě vyvíjel nejprve v souvislosti s procesem dekolonizace, kdy bývalé kolonie získávaly nezávislost. Jeho další vývoj byl v bývalých koloniálních metropolích následně stimulován vlnou emigrace, v jejímž důsledku vzniklo prostředí s velkou kulturní diverzitou. Díky tomu došlo v 70. a 80. letech 20. století k posunu od zkoumání globálních vztahů v rámci kolonialismu, dekolonizace a neokolonialismu ke kritice eurocentrických hegemoniálních diskurzů.²

Prací, kterou bychom mohli označit za základní či přelomovou, se stala kniha Edwarda Saida nazvaná *Orientalismus*. Said ve své práci rozkrývá a takto pojmenovává eurocentrické nahlížení na jiné společnosti a kultury, které se vyvíjelo ve vleku kolonialismu. Orientalismus dle něj představuje poměrně rozsáhlý diskurz mající vlastní jazyk, instituce a vědecké přístupy. Velice zjednodušeně jej můžeme chápat jako obecné ideologické pozadí koloniálního období tvořící konceptuální paradigma.³ V zásadě je tento hegemoniální diskurz postaven na dominantním postavení evropské kultury, které bylo často podepřeno rasovými teoriemi.

Orientalistické přístupy vůči cizím společnostem byly také využívány jako prostředek ospravedlnění násilných koloniálních výbojů.⁴ Saidova práce byla pomyslným otevřením nového přístupu. Vzhledem k dalšímu vývoji v této oblasti bádání je jasné, že je tato práce „překonána“. Said totiž svoji kritiku primárně věnuje literatuře a reprezentaci koloniálního systému s důrazem na euroatlantický prostor.⁵ Přesto představuje jeden ze základních textů postkoloniálních teorií.

Samotný postkolonialismus představuje poměrně široké pole přístupů a témat. Obecně jej lze chápat jako diskurzivní obrat, který vede k odklonění od eurocentrického nahlížení na dané problémy. V podstatě dochází k opuštění dominantní západní perspektivy, která je nahrazena velkou množinou jiných pohledů. Z hlediska zkoumání dějin se tak otevírají nová témata věnující se například vztahům místních elit nebo obecně setkávání kultur. Další roviny postkolonialismu se mohou týkat vnímání umění a odhalování koloniálních vlivů. V posledních letech se pro postkoloniální obrat zavedlo užívání termínu „dekolonizace“. Hlavně v umělecké sféře existuje viditelný posun od akademických debat, které byly pro veřejnost nesrozumitelné, k veřejným diskuzím a aktivismu. Zásadní faktor pro nastartování takové změny představovalo

tematické
studie

¹ Tato studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/15.II. e, 00023272).

² BACHMANN-MEDICK, Doris a BLAUHUT, Adam. *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. Berlin: De Gruyter, 2016, s. 131.

³ *Ibidem*, s. 134.

⁴ SAID, Edward. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka 2008, s. 16–17.

⁵ BACHMANN-MEDICK, Doris a BLAUHUT, Adam. *Op. cit.*, s. 151.

Mgr. Ondřej Crhák
Náprstkovo muzeum
asijských, afrických
a amerických kultur
Národní muzeum
ondrej.crhak@nm.cz

6 Pieterse, Jan Nederveen. *Multiculturalism and Museums. Discourse about Others in the Age of Globalization. Theory, Culture & Society*, 1997, vol. 14, s. 124.

7 Manifest dekolonizace má přispět ke změně českých institucí [online], [cit. 1.10.2023].

Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/09/manifest-dekolonizace-ma-prispet-ke-zmene-ceskych-instituci/>.

8 Letní škola badatelské výuky – starší dějiny [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://badatelskaletniskola.ff.cuni.cz/>;

Letní škola, proč se to stalo a co bude dál? [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://letniskola.dejepis21.cz/>;

Aplikace HistoryLab – katalog cvičení [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://lms.historylab.cz/katalog/>.

9 Zidek, Petr. Jak zabít doktora Holuba. *Salon Práva*, 22. června 2023, s. 18.

10 Přednáškový cyklus „Základní problémy současného post-kolonialismu“ [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/naprstkovo-muzeum-asijських-африкських-а-американських-культур/педнашковы-цыklus-закладни-проблемы-сочасного-пост-колоніалізму/>.

11 Barša, Pavel. Nulový stupeň dekolonizace. *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/01/20/nulovy-stupen-dekolonizace/>.

12 ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Practicing Decoloniality in Museums A Guide with Global Examples*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, s. 12.

13 Křížová, Markéta. Koloniální sny českých vlastenců. *Vesmír*, 2020/10, č. 99, s. 592.

14 Smith, Linda Tuhiwai. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books, 2021, s. 71.

přistěhovalectví do Evropy z bývalých kolonií. Vzniklé multikulturní prostředí už samo o sobě vytvářelo požadavek na vyrovnání se s kolonialismem či s koloniální podstatou institucí.⁶

V českém prostředí je postkoloniální debata spíše marginálním tématem, byť se již delší dobu objevují jednotlivci a pracoviště, které se tématem reflexe koloniální minulosti zabývají. Jedná se například o Centrum afrických studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Katedru politologie na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové, kde se pravidelně otevírají africká studia. Jedním z veřejných projevů tohoto proudu je *Manifest dekolonizace*, požadující jednak aplikaci tohoto kritického přístupu ve vzdělání, ale také upozorňující na skutečný význam dekolonizačního přístupu.⁷ Mimo to se téma také začíná propisovat do nových učebnic dějepisu a je přítomné na letních školách pro učitele pořádané nejprve Ústavem pro studium totalitních režimů a v roce 2023 Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy.⁸

Postkoloniální kritika a obecně téma kolonií rezonuje v České republice také v rámci tzv. kulturních válek. Dobrým příkladem tohoto jevu jsou reakce na výstavu „Emil Holub“ v Náprstkově muzeu, kdy je nový přístup kritiky označován v podstatě jako cancel culture.⁹ Právě Náprstkovo muzeum se v posledních letech stalo další institucí reflektující postkoloniální kritiku. Muzeum uspořádalo dva přednáškové cykly k této tematice, které byly otevřeny nejen studentům a studentkám Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Akademie výtvarných umění, ale také široké veřejnosti.¹⁰ Kromě toho se téma kolonialismu a jeho kritika začaly postupně objevovat v krátkodobých výstavách. Z jakého důvodu nás postkoloniální debata zatím mýjela? Na jedné straně je faktem, že z pohledu generací, které zažily režim před rokem 1989, tento antikoloniální přístup a kritika evropských impérií mohou být silně zaneseny komunistickou ideologií a mohou být chápány jako součást tehdejší propagandy.¹¹ U mladší generace je dle mého názoru tento stav dán

nesrozumitelností tématu a absencí debaty na vysokých školách a dalších vzdělávacích institucích. Díky tomu dochází ke zkreslování chápání postkolonialismu a jeho metod, čímž se toto téma jednoduše stává nástrojem zmíněných kulturních válek.

Jednou z mnoha součástí postkolonialismu je také přeměna muzeí, která mají něco společného s evropským kolonialismem nebo také s představováním jiných kultur. Muzea jako taková představují pomyslnou kontaktní zónu, skrze kterou byl koloniální diskurz distribuován veřejnosti.¹² Cílem této studie je obecně představit postkoloniální metody v muzejním prostředí a následně je přenést do českého prostoru. Na příkladu Náprstkova muzea zde bude demonstrována nejen souvislost postkoloniálního obratu s českými zeměmi, ale též možné aplikace postkoloniálních přístupů v českém prostředí.

České země a kolonialismus?

Postkoloniální debata a problematizování českého vztahu vůči koloniálnímu systému se často setkává s argumentem, jenž poukazuje na absenci vlastních zámořských kolonií Rakousko-Uherska nebo Československa. V tomto prizmatu je kolonialismus chápán čistě politicky, kdy šlo zkrátka o budování impérií, a této problematice se nepřipouští další rozměr. Z velké míry vychází tento přístup z představy o izolovanosti českého prostoru, do kterého nepronikaly faktory z okolního světa. Otázkou ovšem je, do jaké míry je takové uvažování spíše reflexí vlastní neochoty otevřít nepříjemné téma, nebo pozicí skutečně odmítající transnacionální povahu určitých idejí.¹³ Kolonialismus tedy nepředstavuje jen získávání dalekých zemí a jejich okupaci s cílem expropriace přírodních a lidských zdrojů. Jeho součástí je návazná reprezentace a redistribuce hmotného dědictví a myšlenek.¹⁴ Abychom v našem prostoru uchopili koloniální problematiku lépe, musíme se vzdát dosavadního chápání tohoto fenoménu, které bylo postaveno na centralizovaných vztazích mezi koloniemi a jejich

metropolemi. De facto se jedná o posun od velkých koloniálních mocností k malým státům, jež kolonie neměly, ale byly nějakým způsobem součástí tohoto systému. Pro tento „kolonialismus bez kolonií“ představuje právě transfer myšlenek a vědění s vlivem na kulturní reprezentaci jiných kultur základní analytický rámec.¹⁵ Myšlenky vytvořené v koloniálním prostoru putovaly do českých zemí po několika liniích. Obecně můžeme mluvit o elitách, které měly díky finančnímu zajištění větší možnosti vlastní mobility. Řada příslušníků aristokracie a politické reprezentace často cestovala do kolonií nebo metropolí. Zároveň měly elity díky svému postavení rozsáhlé mezinárodní vazby, jež je s tímto prostředím také spojovaly. Návazné aktivity elit ve formě vytváření různých sbírek nebo publikace vlastních cestopisů pak přispívaly k přenášení koloniálních zkušeností a myšlenek.¹⁶

Do kolonií se také dostávali různí cestovatelé, kteří obzvláště v českém prostředí představovali poměrně důležité aktéry v přenosu koloniálních myšlenek. Cestovatelé o svých cestách zpravidla hojně referovali v tehdejšímu tisku, psali knihy a přednášeli. Důležitou aktivitu představovaly také výstavy a další prezentace jiných kultur v našem prostředí.¹⁷ Cestovatelé nekriticky přebírali orientalistický diskurz, který takto následně přenášeli do české společnosti. Ve spojitosti s Náprstkovým muzeem je ovšem důležité, že právě tyto osobnosti tvoří většinu původců jeho sbírek. Mezi nejvýraznější osobnosti tohoto typu patřil nepochybně Emil Holub. Jeho napojení na myšlenkový svět kolonialismu je silně patrné v jeho textech a obecně v přístupu k indigenním obyvatelům, jenž byl postaven na paternalistickém základě.¹⁸

Dalším aktérem myšlenkových přenosů byla akademická obec, respektive česká orientalistika. Čeští orientalisté měli rozsáhlé vazby na německé prostředí. V koloniálních metropolích vznikaly orientalistické obory jakožto plnohodnotná součást globálního kolonialismu a spolupodílely se na vytváření přístupu, který byl založen na výlučnosti evropské civilizace.¹⁹

Mnoho osobností české orientalistiky prošlo německými univerzitami a dostalo se tak pod přímý vliv tohoto diskurzu.

Podíváme-li se na celou problematiku ze širší perspektivy, české země se ve vnímání kolonií v zásadě nelišily od koloniálních metropolí. Zprávy z kolonií se sem přenášely zprostředkovaně, například skrze noviny a fotografie.²⁰ Samostatnou kapitolu v reprezentaci jiných kultur představují tzv. etnografické přehlídky, které se konaly po celé Evropě a v Praze se jich uskutečnilo několik. Tyto akce měly za cíl představit život a kulturu etnik z kolonií. Lidé vystupující v takových přehlídkách měli předvádět různé složky každodenního života před diváky. Výjimku netvořilo ani budování falešných vesnic, kde měli tito lidé takto „na oko“ žít. V zásadě vypadaly tyto akce jako lidské zoo a mnohdy jen prohlubovaly koloniální stereotypy.²¹

Muzeum jako součást kolonialismu

Co představuje muzeum, resp. etnografické muzeum v rámci koloniálního myšlenkového světa? Nejdříve je nutné pozastavit se nad tím, co muzeum jako takové představuje v historickém kontextu. Muzeum bylo ve své podstatě chápáno jako instituce, která dostala od společnosti moc uplatňovat svou autoritu ve věci budování a ochraňování dědictví minulosti a vědy. Nadneseně lze říci, že díky tomuto spojení představují muzea odraz společnosti, která je buduje.²²

Mnoho muzejních institucí v koloniálních metropolích vznikalo jako přímý výsledek koloniálních výbojů nebo následné nadvlády. Muzea v tomto směru představovala prostor, kde bylo možné demonstrovat vlastní nadřazenost. Získané předměty byly chápány jako kořist, která dokládala civilizační nadřazenost evropské kultury. Ze stejného pohledu byly sbírky chápány jako pomyslný poklad, který byl získán v rámci rozšiřování civilizace. Předměty se do muzeí dostávaly buď jako vedlejší efekt vojenských výprav, nebo v důsledku vlastního sběru za pomoci vědeckých expedic. Vedle sbírkotvorné problematiky

15 Lüthi, Barbara, FRANK, Francesca a Purtschert, Patricia. *Colonialism without Colonies: Examining Blank Spaces in Colonial Studies*. National Identities, 2016, Volume 18, Issue 1, s. 4–5.

16 Např. Slabová, Markéta. *Hic sunt leones. Lovecké výpravy na černý kontinent*. In: Wittlich, Filip (ed.). *Volný čas objektivem šlechty*. Praha: Národní památkový ústav, 2016, s. 40–62.

17 Herza, Filip. *Imaginace jinakosti: Pražské přehlídky lidských kuriozit v 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium, 2020, s. 147.

18 Crhák, Ondřej. *Rakousko-Uhersko a kolonialismus*. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 68–92.

19 Merchand, Suzanne L. *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship*. Washington: German Historical Institute and Cambridge University Press, 2009, s. 349.

20 HERZA, Filip. *Op. cit.*, s. 146.

21 *Ibidem*, s. 148–156, 160.

22 ONCIUL, Bryony. *Museums, heritage and indigenous voice*. New York: Routledge, 2017, s. 3–4.

- 23** SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 71. REDMAN, Samuel J. *Bone Rooms: from Scientific Racism to Human Prehistory in Museums*. London: Harvard University Press, 2016, s. 188–194.
- 24** SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 69.
- 25** Dodenstein, Felicity a Pagani, Camila. *Decolonising National Museums of Ethnography in Europe: Exposing and Reshaping Colonial Heritage (2000–2012)*. *The Postcolonial Museum*. London: Routledge, 2014, s. 39–50.
- 26** SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 70.
- 27** KREPS, Christina. *Changing the rules of the road: Post-colonialism and the new ethics of museum anthropology*. In: MARTISINE, Janet (ed.). *The Routledge Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the Twenty-First-Century Museum*. London: Routledge, 2011, s. 72.
- 28** Pieterse, Jan Nederveen. *Op. cit.*, s. 124.
- 29** ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 164.
- 30** ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Op. cit.*, s. 18.
- 31** Fiorin, Fausto. *Decolonising the Museum: New perspectives for the XXI century ethnographic collections*. Siena: Università di Siena, 2020, s. 55–56.
- 32** ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Op. cit.*, s. 43.

představovala muzea důležitého aktéra také v oblasti vědy. Skrze vlastní vědeckou činnost měly tyto instituce mnohdy zásadní vliv na obecný diskurz nebo ideologii. Velká muzea například hodně přispívala k rozvoji rasových teorií za využívání metod sociálního darwinismu, které ještě sama skrze návaznou činnost popularizovala.²³ Věda tvořená těmito institucemi mimo jiné v zásadě představovala prostředek legitimizace koloniální praxe.²⁴ Touto činností muzea nejenže představovala nástroj imperiální a koloniální identity, ale také v podstatě vytvářela civilizační diskurz, skrze nějž se evropská veřejnost dívala na jiné kultury.²⁵ Muzejní instituce však samozřejmě nelze vnímat jen negativním způsobem; jejich činnost byla stejně jako dnes mnohem komplexnější. Vyjma zmíněného propojení s kolonialismem stála za jejich činností zajisté také prostá fascinace a obecně zájem o estetiku.

Činnost muzeí de facto přispěla k vytvoření pozice vlastní výlučnosti a vyspělosti. Díky tomuto postoji si většina Evropanů a Evropanek nedokázala, místy ani dnes stále nedokáže, představit míru vyspělosti kolonizovaných společností před příchodem kolonizace. Z pohledu vědy představovaly indigenní lidé se svojí kulturou objekty bez života, duše či hlubšího smyslu. Poznatky vědění těchto kultur chápala Evropa již od raného novověku jako objevy vlastní vědy a „nové“ poznání. Mnoho znalostí a kulturních prvků se tak stalo integrální součástí evropské kultury, aniž by samotní Evropané pochybovali o tom, zda je vytvořili oni sami.²⁶

Postkoloniální kritika se v muzejnictví začala výrazněji projevoval v 80. letech 20. století. Kritická vlna dosavadních přístupů sem přišla díky rozsáhlým změnám vedoucím k sebereflexi v rámci antropologie.²⁷ Tyto změny byly navíc akcelerovány rostoucím počtem imigrantů přicházejících z bývalých kolonií. Jejich pohled na dosavadní výstavnictví se výrazně odrazil v postkoloniálním obratu.²⁸ Obecně zde postkoloniální přístup představuje snahu vyrovnat se s koloniální minulostí. Z pohledu muzea se v podstatě

jedná o kritiku mířící na vlastní původní podstatu instituce. Následně tedy bylo vyvinuto několik postupů, jak by se muzea mohla vyrovnat se svojí koloniální historií. Nutno dodat, že muzea se ve věci postkoloniální kritiky nemusí vypořádávat jenom s vlastní minulostí, ale také s aktuální popkulturou, která některé stereotypy neustále udržuje při životě.²⁹

Csilla E. Ariese a Magdalena Wróblewska definovaly v rámci projektu ECHOES postup, podle kterého by instituce měly postupovat v rámci vlastní dekolonizace. Postkoloniální praxe má začít identifikací problémů a na jejím základě je určen obecný cíl. Klíčová je následující determinace cílové skupiny, respektive publika. Dalším krokem má být určení vlastní dekolonizační praxe a rozhodnutí o jejím prostoru a rozsahu. Následovat by měla heuristika, po níž by mělo přijít hodnocení a následné rozhodnutí. Poslední fází by mělo být transparentní sdílení nabytých znalostí. Celý systém klade důraz na důkladné plánování a zajištění dostatku času.³⁰ Následující příklady z podobného systému vycházely, nebo se vydaly vlastní cestou.

Nejviditelnějším aktem v rámci dekolonizace je přejmenování instituce. Zde je viditelná snaha vyhnout se dominantnímu eurocentrismu a vyřadit z názvu muzea geografické nebo tematické vymezení, které často implikovalo koloniální nebo nadřizenou pozici celé instituce. Cílem změny je de facto odpoutání se od dosavadního paradigmatu dané instituce. Změna názvu představuje pomyslnou startovní čáru, na které muzeum začíná znovu a jinak. Do nových názvů muzeí tak začal být umisťován přívlastek „světový“ nebo „světových kultur“. Právě takové univerzalistické pojetí má demonstrovat rovnost všech kultur bez rozdílu. Dobrým příkladem je Weltmuseum ve Vídni, které se takovou cestou vydalo.³¹ Celková změna muzea se může také odehrávat skrze personální výměnu a kompletní restrukturalizaci, která počítá též se zapojením dobrovolníků. Tímto způsobem postupovalo například Santa Cruz Museum of Art & History ve Spojených státech.³²

Změny se přirozeně týkají také expozic a způsobu vystavování. Tato oblast je sama o sobě dost široká, a proto neexistuje žádný univerzální přístup, který by definoval vytváření expozice skrze postkoloniální teorie. Mnoho původních etnografických muzeí začalo v rámci tohoto vyrovnávání chápat předměty ve svých sbírkách jako umělecká díla, čemuž byla uzpůsobena jejich prezentace. Tento přístup s sebou ovšem nese řadu kritických bodů, které mohou vytvořit další návazné problémy. Vystavování etnografických předmětů v umělecké optice poskytuje poměrně malý prostor na kontextualizaci, což s sebou nese nebezpečí ignorování nebo vytěsnění negativních jevů spojených s kolonialismem nebo i rasismem.³³ Druhý proud v této oblasti představuje silná sebereflexe vlastních institucionálních dějin, ale také původu sbírek a způsobu jejich nabytí. Tento způsob však představuje zdoluhavý proces bádání v dokumentech instituce a archivních pozůstatostech původců. Kritická sebereflexe je v tomto směru nutná také v jiné činnosti daného muzea. Kromě vlastního podílu na koloniálních výpadech je nutné vyrovnat se s rolí, kterou muzeum v daném období hrálo. Jak již bylo zmíněno výše, muzea se podílela na tvorbě civilizačního diskurzu, jehož cílem bylo ospravedlnovat podrobování jiných kultur. Muzea se tedy musí vyrovnat s tím, že se v minulosti podílela na vytváření různých stereotypů.³⁴ Toto vyrovnání musí ovšem jít ruku v ruce s bádáním v oblasti mocenských vztahů uvnitř samotného muzea. Odhalení vlivu vnitřní hierarchie na celkovou činnost instituce může totiž velmi dobře osvětlit některé vytvořené narativy.³⁵ Po výstavní stránce věci je v rámci tohoto procesu nutné pracovat nejen se stálými expozicemi, ale také s krátkodobými výstavami. Muzeum díky nim může vstupovat do veřejného prostoru a reagovat na aktuální témata. Výběr obsahu a způsob jeho prezentace představují možnost poměrně snadno aplikovat postkoloniální přístupy. Obecně jsou v této souvislosti skloňována témata migrace, globalizace a multikulturalismu.³⁶

Díky výběru nových témat a nových přístupů se instituce v rámci těchto aktivit často tematicky stočí dovnitř vlastní společnosti a domácího dění. V praxi to může znamenat, že výstavy se nezaobírají novou prezentací jiných kultur, ale věnují se kritickému pohledu na domácí kolonialismus aj.³⁷

Problematika způsobu nabytí sbírek přímo vede k otázce případného navrácení předmětů do zemí jejich původu. Repatriace muzejních předmětů se staly asi nejvýraznějším fenoménem spojeným s postkoloniálním přístupem v muzejnictví. Tyto akce se totiž těší výrazné mediální pozornosti, což často vede ke zkreslenému pohledu na celý postkolonialismus, který je pak limitován pouze na vrácení předmětů. Následně jsou v různých debatách přítomny argumenty o vyprázdňení muzeí nebo jejich rušení. Přitom postkoloniální obrat, jak je zmíněno výše, představuje mnohem komplexnější přístup k celé problematice. Nejvíce takto známým případem jsou beninské bronzы rozestě po evropských muzeích. Tyto předměty byly z jejich domoviny uloupeny v důsledku britského vojenského tažení. Beninské bronzы se nakonec ocitly v celkem 165 muzejních institucích po celém světě. Počet předmětů této provenience přesahuje 10 000.³⁸ Podíváme-li se na příběh okolo jejich navrácení, zjistíme, že ani v případech repatriace sbírkových předmětů do zemí původu neexistuje jednotný postup. Vedle plnohodnotného navrácení se také často uplatňuje princip formální repatriace, kdy jsou exponáty navraceny domovské zemi po právní stránce a zároveň je vyjednána jejich dlouhodobá výpůjčka v Evropě. Nutno dodat, že navrácení předmětů zatím většinou neprobíhá z iniciativy muzejních institucí, ale většinou se zakládá na žádostech zemí původu, které byly mnohdy opakované.³⁹ Otázka způsobu vystavení se dotýká předmětů, které mají citlivý význam pro danou kulturu. Zvláště se zde jedná o vystavování lidských ostatků. V průběhu 19. století se do muzeí dostávala celá řada lidských pozůstatků, které byly vědecky užívány pro dokazování fyzických

33 Fiorin, Fausto. *Op. cit.*, s. 57.

34 Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. *From Ethnology to Heritage. The Role of the Museum*. In: DEWHURST, Kurt C., HALL, Patricia a Seeman, Charlie (eds.). *Folklife and Museums: Twenty-First Century Perspectives*. Lahman: Rowman & Littlefield Publishers, 2016, s. 186–187.

35 Fiorin, Fausto. *Op. cit.*, s. 58.

36 PAGANI, Camilla. *Ethnographic Museums: Towards a New Paradigm?* In: PERESSUT, Luca Basso, LANZ, Francesca a POSTIGLIONE, Gennaro (eds.). *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework* (vol. 1). Milano: Mela Books, 2013, s. 153 a 162.

37 BOUQUET, Mary. *Reactivating the Colonial Collection: Exhibition-Making as Creative Process at the Tropenmuseum, Amsterdam*. In: COOMBERS, Annie E. a PHILLIPS, Ruth B. *Museum Transformations: Decolonization and Democratization*. Chichester: Wiley Blackwell, 2020, s. 146–147.

38 HICK, Dan. *The Brutish museums: the Benin Bronzes, colonial violence and cultural restitution*. London: Pluto Press, 2021, s. 248–252.

39 *Ibidem*, s. 235–242.

a kulturních rozdílů.⁴⁰ Požadavky na navrácení artefaktů se často (do)týkají právě problematiky navrácení lidských ostatků. Kritika tohoto procesu často stojí na argumentech, že tyto artefakty jsou materiály určené pro vědecký výzkum a jejich navrácení by znemožnilo další bádání.⁴¹ Problémem takového přístupu i dosa-
vadního vystavování je chápání lidských ostatků jakožto věci bez jakéhokoliv lidského rozměru.⁴²

Velice specifickou cestu dekolonizace muzea představuje spolupráce s minoritami pocházejícími z bývalých kolonií nebo přímo indigenními obyvateli.⁴³ Zvláště ve Spojených státech a Kanadě je tento způsob redefinice muzeí velice rozšířený. Spolupráce s původními obyvateli se odehrává buď prostřednictvím jejich oficiálních zástupců, nebo skrze kulturní spolky a organizace. Cílem těchto aktivit je převážně změnit způsob vystavování etnografických předmětů směrem k citlivějšímu zacházení či jejich úplnému vyřazení z expozic. Pro tyto účely často vznikají místa indigenních kurátorů, již mají v tomto procesu pomáhat, nebo jej řídit. Druhou rovinou změn v těchto muzeích představuje snaha odvyprávět příběh těchto etnik z jejich perspektivy. V této souvislosti se poukazuje také na negativní kapitoly ze vzájemných vztahů.⁴⁴ Severní Amerika, Austrálie a Nový Zéland v tomto směru představují specifický prostor. Genocida a další formy oprese indigenních obyvatel tu totiž probíhaly přímo v místech nově vznikajících států, ve kterých si po odtržení od metropole udrželi vládu Evropané.⁴⁵ Spolupráce s indigenními obyvateli se navíc ještě musí vypořádat s tím, že tyto skupiny byly po jejich vytlačení na okraj dlouho obětí viktimizace a návazně vytvořených stereotypů.⁴⁶ Muzea se proto musí vyrovnávat s tímto faktem a snažit se odbourat ve svých narrativech stigmatizaci původních obyvatel – například právě pomocí vyprávění příběhu z jejich pozice.⁴⁷ Přestože se jedná o poměrně složitý a zdoluhavý způsob/proces, rozhodně však přispívá k vyrovnání se s kolektivním traumatem. Podobné spolupráce se navazují také

v evropských metropolích, kde dochází ke kooperaci s imigrantskými komunitami. Postkoloniální přístup zde přímo nabízí prezentaci těchto komunit jakožto mezikulturní kontaktní zóny. Zároveň umožňuje ukázat minulost a přítomnost vzájemného soužití. Tento přístup může přispět k nabourání různých předsudků a stereotypů, které vznikly v koloniálním období. Evropský nebo americký přístup se v této oblasti musí také vyrovnávat s odkazem koloniálního vzdělávacího systému. Školství v koloniích prodělalo řadu proměn od čistě misijního vzdělávání až po státem řízené školy. Obě formy školství s sebou nicméně nesly poměrně brutální praktiky vedoucí k likvidaci kultur a jazyků indigenních obyvatel.⁴⁸ Obnova jazyků a kulturních zvyklostí proto představuje jednu z velkých výzev takové spolupráce.⁴⁹

Náprstkovo muzeum postkoloniální optikou

Náprstkovo muzeum v Praze se svojí historií částečně vymyká tomu, jak vznikala obdobná etnografická muzea v bývalých koloniálních metropolích. Muzeum bylo založeno původně jako průmyslové a pod vlivem okolností svoje zaměření postupem změnilo. Jeho zakladatel Vojta Náprstek zde chtěl propagovat aktuální technologický pokrok a modernizaci obecně. Náprstek viděl v nových technologiích totiž možnost, jak emancipovat český národ a modernizovat společnost. Zároveň byla jeho idea muzea silně inspirována světovými výstavami, a to zejména tou londýnskou z roku 1862, kterou sám navštívil. Anna Remešová ve své eseji *Pračka a mýdlo na cestě ke svobodě* poukazuje na diskurz, jenž stál za těmito výstavami. Technologie přímo dokládala vlastní civilizační superioritu Západu a často zde byla představována v kontrastu s etnografickými předměty z kolonií představujícími onu zaostalou jinakost.⁵⁰ Náprstek díky své mecenášské činnosti si vytvořil rozsáhlé kontakty na řadu osobností z řad české intelektuální a kulturní elity. Vedle toho se sám zajímal o jiné

40 Lonetree, Amy. *Decolonizing museums: representing native America in national and tribal museums*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2012, s. 13.

41 JENKINS, Tiffany. *Contesting Human Remains in Museum Collections: The Crisis of Cultural Authority*. London: Routledge, 2011, s. 40.

42 *Ibidem*, s. 107.

43 ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 118–123.

44 *Ibidem*, s. 71–72.

45 ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 31–32, 165.

46 Lonetree, Amy. *Op. cit.*, s. 6.

47 ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 196.

48 SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 73.

49 Lonetree, Amy. *Op. cit.*, s. 9.

50 REMEŠOVÁ, Anna. *Pračka a mýdlo na cestě ke svobodě*. *Revue Prostor* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://revueprostor.cz/pracka-a-mydlo-na-cestě-ke-svobodě-1?fbclid=IwAR1Ihc5pI5uYzaf-KHOHwPC5PwFpS-hFKklpQ6V-j63IMW0fEsieKmoDWIGSg>.

51 Šolle, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha: Felis, 1994, s. 179.

kultury z celého světa. Proto je zcela logické, že se do úzkého kontaktu s ním dostávali cestovatelé. Náprstek jejich snahy často finančně podporoval a poskytoval prostor jejich další činnosti přímo u sebe v muzeu.⁵¹ Často od těchto lidí také odkupoval etnografické artefakty nebo je dostával darem. Postupně se tak obsah muzea začínal měnit. Expozice zaměřená na výdobytky moderní techniky byla doplňována právě těmito předměty. Jejich umístění do expozic následně vytvořilo poměrně zvláštní mix, kde nevědomě docházelo k vzájemné komparaci strojů a indigenních kultur. Tento stav de facto vytvářel konfrontační obraz mezi „moderní civilizací“ a „barbary z kolonií“. Průmyslové muzeum tak začalo částečně plnit roli, jakou měla muzea v koloniálních metropolích.⁵² Nehledě na to, že pozice vymezující se vůči jiným kulturám postavená na vlastní nadřazenosti přispívala k sebeidentifikaci s „civilizovaným světem“, respektive tato pozice mohla vytvářet pocit participace v klubu národů, jež skrze kolonie dokazovaly svoji moc. Snaha patřit aspoň ideově mezi důležité evropské státy byla příznačná pro většinu národních hnutí, která usilovala o vlastní stát nebo větší míru autonomie.⁵³ Náprstkovo muzeum navíc pravidelně poskytovalo prostor pro různé přednášky a aktivity. Mnozí cestovatelé a intelektuálové zde mohli prezentovat své zkušenosti a dále tak přenášet myšlenky a postoje z koloniálního prostředí. Muzeum se navíc stalo také dějištěm různých spíše menších etnografických přehlídek, kde indigenní lidé fungovali jako živé exponáty.⁵⁴ Kromě velkých skupin zde byli představováni lidé dovezeni přímo cestovateli. Například Emil Holub dovezl ze svých cest bečuánskou dívku Bellu, které zde byla představována jako „exotický artefakt“.⁵⁵ Postkoloniální přístup nebyl v činnosti muzea takřka patrný. V době před rokem 1989 se téma antikolonialismu objevovalo, ale bylo spíše dáno dobovou ideologií a přístupem režimu k této problematice. V 90. letech a prvních dekádách 21. století se však kritika kolonialismu vytratila

úplně.⁵⁶

V souvislosti s připravovanou rekonstrukcí tohoto muzea a přípravou nových expozic se tak objevila řada kritických textů narážejících na pasivitu muzea v této oblasti. Josef Ledvina ve svém textu dokonce vyjadřoval určitou skepsi nad podobou přípravy nových expozic.⁵⁷ Další recenze byly kritické také k aktuálnímu stavu zbytku staré expozice nebo k podobě krátkodobých výstav.⁵⁸ Muzeum na tuto situaci zareagovalo nejprve uspořádáním diskuzního cyklu k rekonstrukci a přípravě expozic, který byl však záhy přerušen světovou pandemií.⁵⁹ Díky těmto impulsům a generační výměně pracovníků muzea došlo nicméně k nastartování debaty a aplikaci postkoloniálního přístupu. Kromě přednáškových cyklů, zmíněných v úvodu této studie, poskytuje muzeum také prostory externím aktivitám věnujícím se dekolonizaci.⁶⁰

Vyvstává tedy otázka, jaké možnosti má muzeum v rámci vlastní dekolonizace. Pokusíme-li se o obecné shrnutí, představovalo Náprstkovo muzeum českého cestovatelství instituci, která byla plně ovlivněna koloniálním diskurzem. Díky svému unikátnímu zaměření pak tvořilo pomyslné centrum vytvářející představy o jiných kulturách minimálně v prostoru českých elit. Z tohoto důvodu se postkoloniální přístup Náprstkova muzea musí zaměřit primárně na provenienci sbírek a jejich kontextualizaci. V osobě cestovatele totiž nelze vidět jen obyčejného původce daného předmětu, ale je nutné zaměřit se na jeho myšlenkový svět, jenž jej při sběru ovlivnil a také ovlivnil následnou reprezentaci. Nutné je dodat, že tato cesta není nikterak jednoduchá. Náprstkovo muzeum bylo založeno jako soukromý podnik a do rukou státu se dostalo teprve v polovině 20. století. Výsledkem toho je nerovnoměrná evidence, kterou muselo v průběhu 20. století muzeum dohánět. Tento výzkum se samozřejmě musí promítnout nejen do veřejné debaty, ale také do připravovaných výstavních projektů. Aktuálně plánované nové expozice muzea představují velikou příležitost, jak prezentovat výsledky provenienčního

52 KŘÍŽOVÁ, Markéta. Koloniální sny českých vlastenců. *Vesmír*, 2020/10, č. 99, s. 594.

53 Ureña Valerio, Lenny A. *Colonial Fantasies, Imperial Realities: Race Science and the Making of Polishness on the Fringes of the German Empire, 1840–1920*. Athens: Ohio University Press, 2018, s. 118.

54 Obecně k etnografickým show v Praze viz HERZA, Filip. *Op. cit.*, s. 146–159. Například ji v roce 1905 navštívil se svojí show kouzelník Ching Ling-Foo. Návštěvníci kromě jeho umění mohli také vidět čínskou praxi svazování chodidel. HEROLDOVÁ, Helena. Příběh jedné botičky. In: Bláhová, Kateřina a Petrbock, Václav (eds.). *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2008. s. 126–133.

55 WINTER, Tomáš. Jihoafrické výstavy. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 120; HERZA, Filip. *Op. cit.*, s. 147.

56 Tento trend se dá dobře vysledovat na výstavách, které muzeum po roce 1945 až do dnešních dní uspořádalo. Archiv Náprstkova muzea má k tomuto rozsáhlou evidenci viz Archiv NpM. Fond Dokumentace výstav I.

57 LEDVINA, Josef. Světové muzeum Vojty Náprstka. *Art & Antiques* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/svetove-muzeum-vojty-naprstka>.

58 REMEŠOVÁ, Anna. Kdy jste naposledy byli v Náprstkově muzeu? *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2019/09/25/kdy-jste-naposledy-byli-v-naprstkove-muzeu/>.

59 REMEŠOVÁ, Anna. Spojení dekolonizací. *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/11/16/spojeni-dekolonizaci/>.

60 V muzeu proběhla umělecká performance s názvem Gutta odkazující na v Praze zemřelo „dahomejskou Amazonku“. Gutta [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/naprstkovo-muzeum-asijskych-a-americkych-kultur/gutta>.

bádání a představit sbírky muzea v novém kontextu.⁶¹

Posun směrem k aktuálnímu trendu lze již sledovat v krátkodobých výstavách. Zde se obrat novým směrem dá vysledovat ve volbě tématu nebo v implementaci této problematiky do narativů dané výstavy. Například výstava „Tváře války“ byla koncipována jako eklektická a průřezově postupující skrze všechny sbírky. Jejím tématem byla válka jako kulturní fenomén. Návštěvník měl možnost srovnání jednotlivých artefaktů, přičemž cílem bylo ukázat blízkost a zároveň rozmanitost světových kultur. Vedle toho výstava také akcentovala problém „barbarizace“ jiných kultur, který vycházel z eurocentrického pohledu.⁶² Téma kolonialismu rezonovalo též ve výstavě „Cesta kolem světa“, jež je rámována románem Julese Verna. Zde byla tato problematika představena výhradně v doprovodných textech.⁶³ Důraz na postkoloniální kritiku klade také výstava „Emil Holub“, která otvírá otázku Holubova vztahu ke kolonialismu.⁶⁴ Právě otázka postkoloniální kritiky Emila Holuba vzbuzuje emoce a stala se epizodní součástí kulturních válek. Vedle reakcí odsuzujících dekolonizační přístup je výstava samotná kritizována zároveň z druhé strany pro nedostatečnou reflexi tohoto tématu.⁶⁵

Vyjma samotných výstav je další možností, jak reflektovat dekolonizaci, její aplikace v edukačních a doprovodných programech. Téma dekolonizace zde může rezonovat v souvislosti s celospolečenskými problémy, jakými jsou rasismus nebo xenofobie. Muzeum může skrze svou činnost zasahovat do veřejné diskuse a její směr také částečně moderovat. Takovou příležitost poskytuje například otázka uprchlické krize nebo hnutí typu Black Lives Matter.

Určitou možnost představují také národnostní minority žijící na území České republiky a jejich zapojení do činnosti instituce nebo případná mezinárodní spolupráce s minoritami v zahraničí či přímo s komunitami v jejich domovských zemích. Mezinárodní spolupráce s dalšími institucemi, ať už při tvorbě

expozičních, nebo v rámci odborných činností, je zajisté jedním z hlavních pilířů vlastní dekolonizace. V neposlední řadě je velice symbolickou, ale výraznou možností změna názvu instituce, respektive této složky instituce. Muzeum je od poloviny 20. století součástí Národního muzea jako jeden z jeho muzejních odborů. Celý jeho název „Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur“ v sobě nese odkaz eurocentrického pohledu na světové kultury. Dle mého názoru by „Náprstkovo muzeum světových kultur“ byl mnohem přiléhavější název, který by dal dekolonizaci jasný symbolický rámeček.

Závěr

Obrat v chápání kolonialismu a české participaci na tomto globálním systému může být užitečný v několika rovinách. Z metodologického hlediska nám může poskytnout dobrý prostor, jak se vypořádat s problematikou českého vztahu vůči oblastem s jinými kulturami, jež byly v minulosti součástí společného státu. Přežívající orientalistický přístup vůči Slovensku a Podkarpatské Rusi je velice dobrým příkladem a dostává se do hledáčku badatelů.⁶⁶ Samozřejmě lze problematizovat vztah mezi centrem a periferií v rámci současné republiky.

V našem prostředí lze aplikovat postkoloniální teorie, nicméně je nutné je uzpůsobit. Častým názorem stran kritiky postkoloniálních studií bývá právě výčitka směrem ke slepému kopírování přístupů ze Západu. Tomu se však lze vyvarovat díky interdisciplinárnímu charakteru postkoloniálních přístupů, který mu poskytuje rozsáhlou variabilitu pro adaptaci na různé kontexty a prostředí. Náprstkovo muzeum je poměrně dobrým důkazem, kde lze takovou adaptaci metodologie a její případné implementace využít. Muzea a galerie mohou pro české prostředí nové přístupy také využít k otevření nových témat, která dosud stála na okraji zájmu. Velikou příležitost v tomto směru představují vstupy do aktuálního dění. Boření zažitých stereotypů v rámci muzejních expozičních

61 Výroční zpráva Národního muzea 2021 [online], [cit. 12.4.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-za-rok-2021/tvorba-novych-expozic>.

62 KŘÍŽOVÁ, Markéta a CRHÁK, Ondřej. *Tváře války*. Praha: Národní muzeum, 2021.

63 CRHÁK, Ondřej, JÚN, Libor, HUBÁČKOVÁ, Pavla et al. *Cesta kolem světa za osmdesát dní Julese Verna a Philease Fogg*. Praha: Národní muzeum, 2022.

64 WINTER, Tomáš. *Emil Holub*. Praha: Národní muzeum, 2023.

65 ŠÍMA, Karel. *Emil Holub a dobrodružství dekolonizace*. Art & Antiques [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/emil-holub-a-dobrodruzstvi-dekolonizace>.

66 Holubec, Stanislav. *Mezi slovanskou vzájemností a orientalismem České zobrazování Podkarpatské Rusi a jejich obyvatel v publicistice dvacátých let minulého století*. *Soudobé dějiny*, 2016, roč. XXIII, č. 4, s. 537–546.

dobrý nástroj pro celospolečenskou diskuzi. Nabízí se například otevření neřešeného tématu rasismu v české společnosti. Studium českého napojení na koloniální svět a proniknutí dotčeného diskurzu do naší společnosti jednoznačně boří představu o uzavřeném českém prostoru. Skrze tuto problematiku lze jasně ukázat napojení našich zemí na globální dění, což do určité míry může vést k posunům v chápání vlastních dějin.

Seznam použité literatury a zdrojů

- Aplikace HistoryLab – katalog cvičení [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://lms.historylab.cz/katalog>.
- ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Practicing Decoloniality in Museums A Guide with Global Examples*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022.
- BACHMANN-MEDICK, Doris a BLAUHUT, Adam. *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. Berlin: De Gruyter, 2016.
- BARŠA, Pavel. Nulový stupeň dekolonizace. *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/01/20/nulovy-stupen-dekolonizace/>.
- BOUQUET, Mary. Reactivating the Colonial Collection: Exhibition-Making as Creative Process at the Tropenmuseum, Amsterdam. In: COOMBERS, Annie E. a PHILLIPS, Ruth B. *Museum Transformations: Decolonization and Democratization*. Chichester: Wiley Blackwell, 2020, s. 134–155.
- CRHÁK, Ondřej. Rakousko-Uhersko a kolonialismus. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 68–92.
- CRHÁK, Ondřej, JŮN, Libor, HUBÁČKOVÁ, Pavla et al. *Cesta kolem světa za osmdesát dní Julese Verna a Philease Fogg*. Praha: Národní muzeum, 2022.
- DODENSTEIN, Felicity a PAGANI, Camila. *Decolonising National Museums of Ethnography in Europe: Exposing and Reshaping Colonial Heritage (2000–2012). The Postcolonial Museum*. London: Routledge, 2014.
- FIORIN, Fausto. *Decolonising the Museum: New perspectives for the XXI century ethnographic collections*. Siena: Università di Siena, 2020.
- HEROLDOVÁ, Helena. Příběh jedné botičky. In: BLÁHOVÁ, Kateřina a PETRBOK, Václav (eds.). *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2008, s. 126–133.
- HERZA, Filip. *Imaginace jinakosti: Pražské přehlídky lidských kuriozit v 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium, 2020.
- HOLUBEC, Stanislav. Mezi slovanskou vzájemností a orientalismem České zobrazování Podkarpatské Rusi a jejích obyvatel v publicistice dvacátých let minulého století. *Soudobé dějiny*, 2016, roč. XXIII, č. 4, s. 529–562.
- JENKINS, Tiffany. *Contesting Human Remains in Museum Collections: The Crisis of Cultural Authority*. London: Routledge, 2011.
- KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara. From Ethnology to Heritage. The Role of the Museum. In: DEWHURST, Kurt C., HALL, Patricia a SEEMAN, Charlie (eds.). *Folklife and Museums: Twenty-First Century Perspectives*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2016.
- KREPS, Christina. Changing the rules of the road: Post-colonialism and the new ethics of museum anthropology. In: MARTISINE, Janet (ed.). *The Routledge Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the Twenty-First-Century Museum*. London: Routledge, 2011, s. 70–84.
- KŘÍŽOVÁ, Markéta. Koloniální sny českých vlastenců. *Vesmír*, 2020/10, č. 99, s. 592–595.
- KŘÍŽOVÁ, Markéta a CRHÁK, Ondřej. *Tváře války*. Praha: Národní muzeum, 2021.
- LEDVINA, Josef. Světové muzeum Vojty Náprstka. *Art & Antiques* [online], [cit. 1. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/svetove-muzeum-vojty-naprstka>.
- LONETREE, Amy. *Decolonizing museums: representing native America in national and tribal museums*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2012.
- LÜTHI, Barbara, FRANK, Francesca a PURTSCHERT, Patricia. Colonialism

- without Colonies: Examining Blank Spaces in Colonial Studies. *National Identities*, 2016, Volume 18, Issue 1, s. 1–9.
- HICK, Dan. *The Brutish museums: the Benin Bronzes, colonial violence and cultural restitution*. London: Pluto Press, 2021.
- Manifest dekolonizace má přispět ke změně českých institucí [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/09/manifest-dekolonizace-ma-prispet-ke-zmene-ceskych-instituci/>.
- MERCHAND, Suzanne L. *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship*. Washington: German Historical Institute and Cambridge University Press, 2009.
- ONCIUL, Bryony. *Museums, heritage and indigenous voice*. New York: Routledge, 2017.
- PAGANI, Camilla. Ethnographic Museums: Towards a New Paradigm? In: PERESSUT, Luca Basso, LANZ, Francesca a POSTIGLIONE, Gennaro (eds.). *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework (vol. 1)*. Milano: Mela Books, 2013, s. 151–172.
- PIETERSE, Jan Nederveen. Multiculturalism and Museums. Discourse about Others in the Age of Globalization. *Theory, Culture & Society*, 1997, vol. 14, s. 123–146.
- REDMAN, Samuel J. *Bone Rooms: from Scientific Racism to Human Prehistory in Museums*. London: Harvard University Press, 2016.
- REMEŠOVÁ, Anna. Kdy jste naposledy byli v Náprstkově muzeu? *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2019/09/25/kdy-jste-naposledy-byli-v-naprstkove-muzeu/>.
- REMEŠOVÁ, Anna. Pračka a mýdlo na cestě ke svobodě. *Revue Prostor* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://revue-prostor.cz/pracka-a-mydlo-na-cestech-ke-svobode-1?fbclid=IwAR1Ihc5pI5uYzafKHOhWPC5PwFpS-hFKkIpQ6Vj63IMW-0fEsieKmoDWIGSg>.
- REMEŠOVÁ, Anna. Spojení dekolonizací. *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/11/16/spojeni-dekolonizaci/>.
- SAID, Edward. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka 2008.
- SLABOVÁ, Markéta. Hic sunt leones. Lovecké výpravy na černý kontinent. In: WITTLICH, Filip (ed.). *Volný čas objektivem šlechty*. Praha: Národní památkový ústav, 2016, s. 40–62.
- SMITH, Linda Tuhiwai. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books, 2021.
- ŠÁMAL, Martin. *Emil Holub: cestovatel, etnograf, sběratel*. Praha: Vyšehrad, Národní muzeum, 2013.
- ŠÍMA, Karel. Emil Holub a dobrodružství dekolonizace. *Art & Antiques* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/emil-holub-a-dobrodruzstvi-dekolonizace>.
- ŠOLLE, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha: Felis, 1994.
- UREŇA VALERIO, Lenny A. *Colonial Fantasies, Imperial Realities: Race Science and the Making of Polishness on the Fringes of the German Empire, 1840–1920*. Athens: Ohio University Press, 2018.
- Výroční zpráva Národního muzea 2021 [online], [cit. 12.4.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-za-rok-2021/tvorba-novych-expozic>.
- WINTER, Tomáš. Jihoafrické výstavy. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 111–139.
- WINTER, Tomáš. *Emil Holub*. Praha: Národní muzeum, 2023.
- ZÍDEK, Petr. Jak zabít doktora Holuba. *Salon Práva*, 22. června 2023, s. 18.